

SU HAKKI

Özden SAV*

I. Bir İnsan Hakkı olarak “Su Hakkı”

Birleşmiş Milletler (BM) sisteminin iyileştirilmesi amacıyla yaklaşık iki yıl önce bir İnsan Hakları Konseyi oluşturuldu. B, M Örgütü içindeki, insan hakları izleme mekanizmasının temel taşı olarak algılanabilecek bu yeni organ, BM Örgütü’nün gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi çalışmaları sırasında, 2005 yılında oluşturulmuştur. İnsan Hakları Konseyi, BM Örgütü bünyesinde hazırlanıp imzaya açılmış bulunan, başta Medeni ve Siyasî Haklar Sözleşmesi (ya da Misakı)¹ ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi² olmak üzere, bir dizi insan hakları antlaşmasının taraf devletlerdeki uygulanışını izleyen önceki temel insan hakları izleme organı olan “*BM İnsan Hakları Komisyonu*” nun yerini almıştır. Bu organ, önceki BM İnsan Hakları Komisyonu’nun çalışmasındaki yinelemeler, çarpıklıklar ve etkisiz olduğu düşünülen öğelerden kurtulmak amacıyla, önceki komisyon üzerinde yapılan bir biçim ve kabuk değişikliğidir.

BM Örgütü’nün insan haklarından yararlanılmasını izleme organı, yıllık olağan çalışmalarını artık anılan Konsey toplantıları ile sürdürecektir. Önceki anlayıştan farklı olarak, tek tek ülkelerdeki insan haklarına ilişkin sorunlara eğilmektense, türcül³ konulara ağırlık verilmesi öngörülmektedir.

---

* Av. Dr., Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri. Bu makalede yer alan görüşler yazara ait olup, kurumunu bağlamaz.

¹ International Covenant for Civil and Economic Rights.

² International Covenant for Economic, Social and Cultural Rights.

³ “Türcül” kavramı İngilizce’deki “generic” kavramı karşılığında önerilmektedir.

İkinci Oturumunu Eylül-Ekim aylarında yapan İnsan Hakları Konseyi'nin bu oturumunda, Almanya ve İspanya tarafından ortaklaşa, "*Uluslararası İnsan Hakları ve Suyu Erişim*" (International Human Rights and Access to Water) başlıklı bir karar tasarısının önerildiği anlaşılmaktadır. Toplam yarım sayfada beş paragraftan oluşan taslak metnin ilk paragrafında, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Medenî ve Siyasî Haklar Misakı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Misakı ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ile Çocuk Hakları Sözleşmesi teyit edilmektedir. Karar taslağının ikinci paragrafında, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 2002 tarihli "*su hakkı*" başlıklı, "*15 sayılı Genel Yorumu*" anımsatılmaktadır. Karar tasarısının üçüncü paragrafında, BM İnsan Haklarının Korunması ve İyileştirilmesi Alt-Komitesi'nin içme suyu ve hijyen hakkının gerçekleştirilmesi için Rehber İlkeler⁴ başlıklı çalışmasının desteklediği kaydedilmektedir. Dördüncü paragrafta, 1977 Mar del Plata Bildirgesi, 1992 BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda kabul edilen Gündem 21, 1994 Nüfus ve Kalkınma Uluslararası Konferansı Eylem Planı ile 2005-2015 "*Yaşam için Su*" Uluslararası Eylem On yılı başta olmak üzere, belli başlı BM konferansları, zirveleri ve özel oturumları ile bunların izleme süreçlerinde kabul edilen bildirgelerin ve programların ilgili bölümleri anımsatılmaktadır.

Karar tasarısının beşinci ve son paragrafında ise, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisinin, uluslararası insan hakları belgelerinin içerdiği ilgili insan hakları yükümlerinin kapsamı ve içeriği üzerinde geniş bir çalışma yaparak, bu konuda (Konsey'in altıncı oturumundan önce sunulmak üzere) öneriler ve tavsiyeler belgesi hazırlaması istenmektedir.

Böylece, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin Ofisinden, bugüne dek yürürlüğe konmuş olan tüm temel insan hakları antlaşmaları ile su konusuna değgin uluslararası konferanslarda kabul edilmiş olan sonuç bildirgesi, eylem planı gibi belgelerin gözden geçirileceği bir çalışma yapması karar altına alınacaktır. Bu çalışmayla, uluslararası düzlemde kabul edilmiş bir "*su hakkı*"nın var olup olmadığı, eğer böyle bir hak yoksa buna en yaklaşan hangi öğelerin bulunduğu saptanması amaçlanmaktadır.

⁴ Bu belgenin özgün adı şöyledir: "Guidelines on the realisation of the right to drinking water and sanitation".

Bu karar tasarısı ile açıkça söylenmemekle birlikte, uzun dönemde “*su hakkı*” başlıklı yeni bir kamu özgürlüğünün yaratılmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır.

“Su hakkı” Başlıklı Bir Kararın Kabul Edilmesinin Uzun Dönemde Yaratacağı Etki

İspanyol-Alman ortak girişimi olarak ortaya çıkan bu karar tasarısıyla, evrensel insan hakları platformu olan BM İnsan Hakları Konseyi’nde bir çalışma yapılması ve bu çalışmayla, “*su hakkı*” başlıklı yeni bir kamu özgürlüğünün yaratılması yolunda adım atılacaktır. Böylece, uluslararası hukukta, bugüne dek bulunmayan bir kavramın, gerçekte tüm insan hakları belgelerinin temelinde yer aldığı veya gelişmekte olduğu sonucuna varılmasını sağlayacak veriler bir araya getirilecektir.

Bir hakkın tanınması, iki boyut içerir:

- a. O hakkın hukukî-işlevsel olarak adlandırılabilir yön.
- b. Hakkın psikolojik, sosyo-psikolojik boyutu.

Bunlardan ilki ve belki de daha kolay anlaşılabilir olanı, hukukta bir “*hak*”ın var olabilmesi için, bir kamu otoritesinin bu hakla bağdaşmayan, hakkın ihlali niteliğindeki eylemleri denetlemesi, gözden geçirmesi ve ihlal niteliğindeki eylemleri durdurması gerekmektedir. Bu bağlamda, hakkın yararlanıcısı, hakla ilgili olarak örneğin hakkın ihlal edilmesi durumunda yasal işlem başlatabilecektir. Böyle bir süreçte mahkemenin zararı gidermek amacıyla yasal giderime hükmetmesi beklenir. Hükmedilen giderimin hak sahibinin zararını hafifletmesi gerekir.⁵

Hukukta bir hakkın var olması için koşullar aranması gerektiğini belirten bir yazar, bu haktan yararlanacak olanların (örneğin hakkın esirgenmesi için hükmedilecek giderimden yararlanacak olanın) canlı olmasının yeterli olmayacağını, ayrıca, bu giderimin hukuktaki anlamını takdir edebilecek durumda olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu savdan hareketle, örneğin ağaçların hakkı olduğunun savunulamayacağı

⁵ C.Stone, “Should Trees have Standing? – Toward Legal Rights for Natural Objects”, (1972), 45 Southern Californian L.R. 450’den naklen, M. Dixon & R. McCorquodale, *Cases And Materials On International Law*, s. 490 (Londra, 1991).

sonucuna varmaktadır.⁶ Yazımızın konusu olan “su hakkı” uluslararası düzlemde kabul edilecek olursa, insan dışındaki tüm canlılar bakımından da yaşamın sürmesi için suya gerek olduğuna göre, aynı hakkın tüm canlılar bakımından da bulunduğu savunulup savunulamayacağı üzerinde durulabilecektir.

İspanyol-Alman karar taslağında, kararın kabul edilmesiyle başlatılacak çalışma bakımından dayanak olarak birkaç belgenin sunulduğu görülmektedir. Bunlardan biri, BM İnsan Hakları Komisyonu çerçevesinde hazırlanmış olan 2002 tarihli “15 sayılı Genel Yorum”daki, ‘içme suyu hakkı ve sağlık’ temalı rehber ilkeler belgesidir.

Karar tasarısının giriş paragraflarından ilkinde, devletlerin kendi vatandaşlarına yeterli ve temiz içme suyu ve sağlık için gereken suyu⁷ sağlama ödevinin bulunduğu belirtilmektedir. Söz konusu belge ve benzeri başkaca siyasal nitelikli birçok belge ve bildiri de koşul olarak insan yaşamının suya dayandığı, suyun sağlık için temel bir öge olduğu, dolayısıyla, devletin yeterli ve temiz suyu vatandaşlara sağlamak ödevi bulunduğu ilişkin bir anlayış yer almaktadır. Ne var ki, insan hakkı olarak “su hakkı”nın bugüne dek uluslararası düzlemde kabul edilmiş olduğu söylenemez.

Bu bağlamda, örneğin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin içerdiği “herkesin, kendisi ve ailesinin sağlığı ve iyiliği için yeterli bir yaşam standardına hakkı bulunduğu”ndan söz edilen 25 ilkeden başka, su ya da yaşamın sürmesi için vazgeçilmez bir başka değer üzerinde herhangi bir hakkın kurulmamış olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Böylesi bir insan hakkının kabulü, uzun dönemde, devletlerin vatandaşlarının su hakkını sağlayabilmek için, elinde su kaynağı olan başka devletlerden su talep etmesi gibi bir sonuç doğuracaktır. Bu ise, doğal olarak su kaynakları kıt olan coğrafi bölgelerde, örneğin böylesi bir bölgede yer alan ülkemiz açısından, ciddi yeni yükümler ve sorunlar doğurabilecektir.

Dolayısıyla, “su hakkı” gibi bir hakkın, kamu özgürlükleri arasına yerleştirilmesinin uzun dönemde doğuracağı ciddi sakıncalar ve böyle bir hakkın kabulünün insan hakları sistemi içinde yol açacağı karmaşa göz önünde bulundurularak, karşımızdaki Almanya-İspanya ortak karar

⁶ Ibid.

⁷ Sağlık için gereken su, İngilizce “water for sanitation” karşılığındadır.

tasarısı karşısında kararlı bir tutum belirlenmesi yerinde olacaktır. Doğal çevre ile çevrenin insan yapısı öğelerinin korunması ve yer kürede canlı yaşamının devamı için gereken önlemlerin alınması konusunda duyarlı olan hukukçuların ve siyaset adamlarının konuya bu aykırı açıdan yaklaşması düşünüülerek aşağıdaki çözüm önerilmektedir.

Su Hakkı Savına Dayanak Olarak Sunulan Belgeler

Söz konusu karar tasarısında, uluslararası düzlemde bugüne dek kabul edilmiş olan yazılı belgelerde bir “su hakkı” bulunduğu düşünüülerek kaynak gösterilen belgeleri tek tek irdelemek yerinde olacaktır.

1. Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde hazırlanarak imzaya açılmış olan insan hakları alanındaki antlaşmaların lafzında, bu antlaşmalar hazırlanırken bir “su hakkı” düşüncesinin öngörülmemiş olduğu açıktır.

İlk olarak, Almanya ile İspanya tarafından kaleme alınan Karar Tasarısı’nda yollama yapılan (“15 sayılı Genel Yorum”un dayanağı olarak gösterilen) *BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi*’nin (Misak) 11 ve 12. maddelerini inceleyelim. Bu maddelerden ilkinde, “bu Sözleşme’ye taraf olan devletlerin, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine erişme ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ettikleri”nden söz edilmektedir. Sözleşmeye Taraf Devletler, bu konuda hür rızaya dayalı uluslararası işbirliğinin önemini kabul ederek, bu hakkın gerçekleşmesini güvence altına almak için uygun önlemleri alacaklardır.

Sözleşmenin 12. maddesinde ise, “Sözleşme’ye taraf olan her bir devletin, herkesin ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ettiği”nden söz edilmektedir. Bu bağlamda devletlerin, ölü doğum, bebek ölümü oranlarının düşürülmesi, çocukların sağlıklı biçimde gelişmesini sağlamak üzere gerekli önlemleri alacakları, çevre ve endüstrideki sağlık koşullarının iyileştirilmesi, salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların önlenmesi ve denetim altına alınması için gerekli önlemleri alacakları hükme bağlanmaktadır. Dolayısıyla, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Misakı’nda, kişilerin sağlıklı bir yaşam sürdürme hakkının bir parçası olarak barınma hakkının bulunduğu düzenlenmektedir. Buradaki ‘barınma olanağı’nın ise, içinde akarsuyu da bulunan bir ev olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Bu

öğelerin, tek tek kişilerin yaşam kalitesini arttırmanın bir gereği olarak öngörülmüş olduğu sonucuna varılmaktadır.

2. İkinci olarak, bir BM İnsan Hakları Komisyonu belgesi olan, üye devletlerce görüşülüp kabul edilmediği bilinen “15 sayılı Genel Yorum” metninde BM Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi su hakkının dayanağı olarak sunulmaktadır. Anılan sözleşmede “su” teriminin kullanıldığı tek hüküm olan 14. maddenin, (h) bendi şöyledir:

“Taraf Devletler, kadın ve erkeklerin eşitliği prensibine dayanarak, kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlamak için, kırsal kesimdeki kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıran tüm uygun tedbirleri alacaklar ve özellikle kırsal kesim kadınlarına aşağıdaki hakları sağlayacaklardır: ... (h) Özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak”.

3. Bir BM antlaşması olmayan, ancak, su hakkı bakımından incelenmesi gereken üçüncü bir antlaşmanın da, Uluslararası Kızılhaç Komisyonu (ICRC) koruyuculuğunda hazırlanmış olan ve uygulanışı yine aynı Örgüt tarafından izlenen 23 Ağustos 1949 tarihli “Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair Cenevre Sözleşmesi” dir. Bu sözleşmede, silahlı bir çatışma sırasında sivillerin günlük gereksineceği yıkanma suyu (m. 85), içme suyu (m. 89) ve enterne edilmiş olanlara içme suyu sağlanması ödevi (m. 127) konusunda özel maddeler bulunmaktadır. Yine aynı Sözleşme’de, silahlı çatışma sırasında sivil halka sağlanması gereken gıdaya ilişkin bir dizi hüküm de bulunmaktadır (örneğin, m. 15, 23, 36, 50, 55, 59, 76, 87, 89, 100 ve 108).

Buraya kadar değinilen uluslararası antlaşmaların incelenmesinden, top yekün bir silahlı çatışma gibi en zorlu koşullarda bile olsa, insan yaşamının sürdürülebilmesi için tek tek kişilerin içme ve yıkanma suyuna gereksindiği öngörülmektedir. Bu gereksinimin karşılanması için gereken önlemlerin alınması konusunda her bir taraf devletin yükümlülüğü de kabul edilmektedir. Bir başka anlatımla, Cenevre Sözleşmeleri’ne taraf devletler, silahlı bir çatışma sırasında sivil halkın gereksindiği su ve sağlık koşullarını sağlamak ödevini üstlenmiştir.

Buraya kadar anılan antlaşmalara taraf olan devletlerin, kişilere suya erişme olanağı sağlamanın, sınır aşan akarsuların akılcı kullanılmasını sağlamanın ötesinde bir ödev yüklediğini savunmak güç görünmek-

tedir. Bir başka anlatımla, yerkürenin zorlu iklim kuşaklarında yer alan, ya da ekonomik gelişmesini tamamlayamamış olan veya egemenliği ya da kontrolü altındaki su kaynakları ulusal gereksinimlerini karşılamaya yetmeyen devletlere, uluslararası yardım yapma yükümünün kabul edildiği bu antlaşmalar hükümlerine dayanılarak savunulamaz.

4. Uluslararası düzlemde kabul edilmesi istenen su hakkının dayanağı olarak gösterilen bir başka belge yukarıda anılan 2002 tarih ve “15 sayılı Genel Yorum” başlıklı belgedir. Söz konusu kâğıt, bağlayıcı bir hukukî belge niteliğini taşımaz. Yalnızca, bir grup uzman ya da bir çalışma grubu tarafından yapılan bir çalışma niteliğindedir. Bu çalışmanın, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Misakı’nın 11 ve 12. maddeleri yorum yoluyla genişletmeyi ve bu genişletilmiş yorumun uygulanmasına önayak olmayı hedeflediği söylenebilir. Bu yorumun bağlayıcı olduğunu ileri sürmek güçtür. Bu çalışma, sunulduğu BM İnsan Hakları Komisyonu’nda görüşülmemiş ve kabul edilmemiştir.

5. Alman-İspanyol karar tasarısında su hakkı bakımından dayanak olarak gösterilen 1977 tarihli *Mar del Plata Konferansı Raporu*, su kaynaklarının durumunun saptanması ve akılcı yönetilmesine ilişkin temel anlayışı derlemiştir. Bir konferans raporudur ve Panama Kanalı ve yarı kapalı denizler gibi sığ denizlerin de dahil edildiği su kaynaklarının akılcı yönetimi ve kullanımına ilişkin temel anlayışı dile getirmektedir. Mar del Plata Konferansı, salt su kaynaklarına özgüdür. Dolayısıyla, Rapor da yalnızca su kaynaklarına ilişkin, genel bir belgedir. Bu Rapor’da, öncelikle her bir su kaynağına ilişkin somut verilerin saptanması,⁸ ardından bu kaynağın akılcı kullanılması ve akılcı biçimde yönetilmesi için atılabilecek adımlara yer verilir.

Mar del Plata Konferansı Raporu’nda, “paylaşılan sular” başlıklı bir bölümün yer aldığı, ancak bu terimin kullanıldığı her yerde aynı dipnota yollama yapılarak, bu terimin, “sınır aşan akarsular”, ya da “uluslararası sular” terimlerini yeğleyen devletlerin anlayışına ters düşmemek üzere, salt metinde bir terim birliği sağlanabilmesi amacıyla kullanıldığı açıklanmıştır. Sınır aşan sulara ilişkin hukuk kuralları bakımından temel bir kavram üzerinde dahi katılımcı devletlerarasında görüş birliğinin sağlanamamış olduğu anlaşılan söz konusu Konferans Raporunun, şimdi, sınır aşan sulara özgü olmayan bir forumda anılarak masaya getirilmesi yanlış anlamalara yol açabilecektir. Bu Rapor, bugüne dek

⁸ İngilizce metinde kullanılan “assessment” karşılığındadır.

devletimiz tarafından bağlayıcılığının kabul edildiği biçimde yorumlanmasına yol açacak biçimde hiç kullanılmamıştır. Bu belgenin bugüne dek olduğundan fazla bir önem ve ağırlık kazanacak biçimde bundan sonra da kullanılmaması yerinde olacaktır.

Gözönünde tutulması gereken bir başka konu ise, Mar del Plata Konferansı'nı izleyen yıllarda, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda görüşülerek, hazırlanmış olan Sınır aşan Akarsuların Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına ilişkin Çerçeve Sözleşme metni üzerinde de bir oydaşma⁹ sağlanamamış olmasıdır. Gerek bu metnin hazırlandığı Uluslararası Hukuk Komisyonu'ndaki (UHK) görüşmeler sırasında, gerek UHK bünyesinde kaleme alınan sınır aşan akarsuların ulaşım dışı amaçlarla kullanılmasına ilişkin taslak maddelerin kabul edilmesi için toplanan diplomatik konferansta bir oydaşma sağlanamamıştır. Sözleşme'nin imzaya açılmasından bu yana geçen süre de, sınır aşan akarsuların kullanımı bakımından hazırlanmış bulunan metinlerin ve bu metinlerin içerdiği hükümlerin yapıya geliş kuralı niteliğini kazanamamış olduğunu ortaya çıkarmıştır.¹⁰

6. Alman-İspanyol karar tasarısında uluslararası düzlemde bir su hakkının varlığına kaynakça olarak gösterilen bir başka düzenlemenin de 1982 yılında Rio de Janeiro'da yapılan *Dünya Çevre ve Kalkınma Zirvesi'*nde kabul edilen *Bildirge ve Gündem 21* başlıklı eylem planıdır. Bunlar, her bir devletin, egemenliği altındaki yerlerde bulunan doğal çevre ve doğal kaynakları sürdürülebilir biçimde kullanması gerektiği anlayışından ilk kez söz edilen, kapsamlı belgelerdir. Bu belgelerde, yerli halkların doğayla uyumlu biçimde yaşama anlayışından söz edilmekte ve gelecek kuşakların da doğal kaynaklardan bugünkü kuşakların yararlandığı biçimde yararlanabilmesine olanak tanıyacak biçimde tutulması ve kullanılmasına kadar yayılan geniş bir ilkeler bütünü yer almaktadır. Bu belgeler gerçekte yerkürenin doğasının ve kaynaklarının esirgenmesi bakımından 21. yüzyıla hazırlık amacını güden bir gündem içermektedir. Bunlarda, doğal çevreye duyarlı yeni üretim ve tüketim yöntemlerine geçilmesi gerektiği anlayışı yer almaktadır. Rio Zirvesi'nde kabul edilen bu belgeler, doğal çevreyle uyumlu biçimde yaşayabilme-

⁹ İngilizce'deki "consensus" karşılığındadır.

¹⁰ Dr. Ö. Sav, *Sınır aşan Akarsular*, Ankara Barosu'nca düzenlenen Hukuk Kurultayı 2000, Tebliğler Kitabı, Cilt 4, s. 429-445 (Ankara Barosu'nca Ankara'da, 12 - 16 Ocak 2000 tarihlerinde düzenlenen Kurultay'a sunulan tebliğdir).

miz için günlük yaşamımızda dikkat edilmesi gereken üretim ve tüketim biçimlerinden söz edilmiş olması dolayısıyla önemlidir.

Gündem 21, “sürdürülebilir kalkınma” olarak anılan ve doğal çevrenin korunmasından çok ekonomik kalkınmaya ilişkin küresel bir anlayışın ayrıntılarının düzenlendiği bir kaynak belgedir. Dolayısıyla, 21. Yüzyıl’da yaşamın sürmesi amacını güden evrensel bir eylem planı niteliğinde olan bu belgede, yeryüzündeki yaşamın sürmesi bakımından önemli görülen birçok doğal kaynağa olduğu gibi su kaynaklarına da değinilmiş olması doğaldır. Bu nedenle, su konusunda, devletlerin, tek başlarına ya da işbirliği halinde, “yoksulların temiz su ve hijyen altyapısına (sanitation) erişimini sağla” mak¹¹ ödevinin bulunduğundan söz edilmektedir. Bu bağlamda, su kaynaklarının kirlenmeye karşı korunmasına ve su kaynaklarının yönetimine ilişkin başlıklar içermesi ise anlamlıdır ve kabul edilebilir niteliktedir.

7. İspanyol-Alman ortak önerisi karar tasarısında yollama yapılan bir başka belge ise, 1994 yılında Kahire’de toplanan *Nüfus ve Kalkınma Konferansı*’nda kabul edilen *Bildirge*’nin 2. İlkesi’nde, insanın, “sürdürülebilir kalkınma kaygısının temelinde yer aldığından, doğayla uyum içinde, sağlıklı ve üretken bir yaşam sürmek, kendisi ve ailesi için yeterli gıda, giyim, ev, su ve hijyen altyapısı da dahil, yeterli yaşam koşullarına sahip olma hakkı” bulunduğu belirtilmektedir.¹²

Sonuç olarak, hukuken bağlayıcılığı bulunmayan bu tür konferans sonuç belgelerinde ve yukarıda adı geçen antlaşmalarda, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ya da benzeri bir insan hakkından söz edildiğinde, devletlerin egemenliği ya da denetimleri altındaki coğrafi alanlarda bulunan (su da dahil olmak üzere) doğal kaynaklar üzerinde sahip oldukları egemenlik haklarını kısıtlayacak ya da ortadan kaldıracabilecek nitelikte bir yazıma yer verilmediği görülmektedir.

¹¹ Özgün metin şöyledir: “(p) Provide the poor with access to fresh water and sanitation”.

¹² 2. İlke’nin İngilizcesi şöyledir: “Human beings are at the centre of concerns for sustainable development. They are entitled to a healthy and productive life in harmony with nature. People are the most important and valuable resource of any nation. Countries should ensure that all individuals are given the opportunity to make the most of their potential. They have the right to an adequate standard of living for themselves and their families, including adequate food, clothing, housing, water and sanitation”.

Uluslararası Düzlemde “Su Hakkı”nın Var Olup Olmadığına İlişkin Değerlendirme

İnceleme konusu olan karar tasarısında adı geçen belgelerin irde-lenmesinden, BM bünyesinde kabul edilmiş olan insan hakları arasın-da açıkça düzenlenmiş ya da adı konmuş bir hak olarak “*su hakkı*”nın bulunmadığı sonucuna varılmaktadır.

Kaldı ki, BM İnsan Hakları Komisyonu bünyesinde üretilen ve konuyla en ilişkili görünen belgelerden biri, anılan Komisyon’a bağlı İnsan Hakları Alt-Komisyonu’nda, 10 Ağustos 2001 tarihinde (E/CN.4/BUB.2/RES/2001/2 simgeyle) kabul edilen “*İçme suyu ve hijyen hakkının gerçekleştirilmesinin iyileştirilmesi*” (Promotion of the realization of the right to drinking water and sanitation) başlıklı karardır. Anılan kararda da “*su hakkı*”nın, uluslararası düzlemde kabul edilmiş bir hak olarak kabul edildiğini gösterecek bir veri bulunmamaktadır.

Suyun, yeterli ve sağlıklı gıdaya erişim hakkı, konut hakkı, yaşam kalitesini arttırmak hakkı, sağlıklı biçimde yaşamı sürdürme hakkı gibi BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Misakı’nda yer alan hakların bir parçası, yaşam kalitesinin arttırılmasının ise vazgeçilmez bir ögesi olduğu tartışmasızdır. Ancak, bu anlayıştan hareketle bireylerin bir “*su hakkı*”nın var olduğundan söz edilmesi, böylesi bir söylemin kabul edilmesi, kamu özgürlüklerine bir yeni hak ve özgürlüğün katılması anlamına gelir. Bu, giderek karşılanamayacak bazı istemlerin önünü açacaktır. Bugün “*su hakkı*”nın varlığı kabul edilirse, örneğin, yarı kurak ve kurak iklim kuşağında yer alan ülkelerde mevsimsel olarak baş gösteren kuraklığa bağlı olarak ortaya çıkan su ve yiyecek kıtlığını aşmak üzere, suyu bol olan ve kişi başına düşen su miktarı yüksek olduğu bilinen kimi ülkelerin, kendine fazla gelen suyu su kıtlığı yaşanan ülkelere kullandırması gibi bir sonuca varılmasına neden olup olmayacağını sorgulanması gerekir. Zira yeryüzündeki canlı yaşamının temel ögesi olan ve giderek kıt bir kaynak haline dönüşen su, değeri artan stratejik bir nitelik, değer kazanacaktır.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Kuzey Kutup (Arktik) bölgesindeki buzullarda gözlenen kayıp miktarı, Avrupa anakarasının en kuzeyindeki bir noktayla Kuzey Kutbu arasında meydana gelen büyük yarık nedeni-yle, insanın tükettiği hidrokarbonlara bağlı olarak dünya ikliminde bir değişiklik yaratmaktadır. Bu değişikliğin aşılması için alınması öngörü-len önlemlerin başarısız olduğu günümüzde, yerküremizde var olan su

kaynaklarının durumu dikkate alınmaksızın böylesi bir “su hakkı”nın varlığından söz edilmesinin uzun dönemde doğurabileceği etkilerin iyi düşünülmesi gerekir. Dünyanın ısısı her geçen gün yükselmektedir. Bu oluşum içinde su kaynaklarının hakça dağılımı, akılcı kullanımıyla doğrudan bağlantılı olan bir su hakkında söz edilmesinin ilk başta eski emperyalist güçlerin de işine gelmeyeceği düşünülmektedir.

İnsanoğlunun değiştiremediği üretim ve tüketim alışkanlıklarından etkilenen yerkürenin, hızla değişen doğal koşullarında, yerkürenin doğal dengesinin, yaşayan tüm canlıların oluşturduğu yaşam döngüsüne bağlı olduğu, bunun eski sağlıklı biçimini sürdürmek isteniyorsa, tüm canlıların var olmaya devam etmesine çalışılması gerekeceği ileri sürülerek, bir “su hakkı” kabul edilecek olursa, bu hakkın tüm canlılar için, (bir başka deyişle, insanlar kadar hayvanlar için de) eşit biçimde geçerli olması gerekeceği savunulabilecektir. Hatta daha da önemlisi, eğer bir “su hakkı” olacaksa, buna koşut olarak, bir de “hava hakkı” ya da “soluk almak hakkı”nın varlığı da ileri sürülebilecektir.

II. Türk Hukuku Açısından Sular

Tümüyle insanî gibi sunulan böyle bir yeni insan hakkının varlığına ya da oluşturulmasına itiraz edilirken, karşı duruşu güçlendirecek olan bir verinin de, Osmanlı’dan günümüze su kullanımı konusundaki geleneklerimiz ve hukukî düzenlemelerimiz olduğu düşünülmektedir. Tüzel düzenlemelerimizde, “sular hukuku”nun “malvarlığı hukuku”nun bir konusu olarak yer aldığı gözden kaçırılmamalıdır.

Yüzlerce yıl şeriat mahkemelerince hayli dağınık ve bazen tutarsız biçimde uygulanmış olan hükümlerin temel bir yasada toplanması düşüncesinin ürünü olarak ortaya çıkan Mecelle-i Ahkam-i Adliye’de suya ilişkin hükümler bulunmaktadır. 1869 yılından başlayarak Osmanlı İmparatorluğu’nda uygulanmış bulunan ve toplam 1851 maddeden oluşan Mecelle’nin 67 maddesi doğrudan su üzerindeki mülkiyetin kurallaştırılmasıyla ilgilidir. Bu hükümlerde, “suyun, ot ve ateş gibi hiç kimsenin malı olmadığı, tüm insanların (nas) bunda ortak olduğu” (m. 1234) ve “yeraltında cereyan eden suların kimsenin mülkü olmadığı” (m. 1235) hükme bağlanmıştır.¹³ Ayrıca, “yüzey ve yeraltı sularına akçalı bir değer

¹³ “Madde 1234 – Su ve ot ve ateş mubahdır. Nâs bu üç şeyde şürekâdır.

Madde 1235 – Yeraltında cereyan eden sular kimsenin mülkü değildir.” (Mecelle

biçilmesi” anlayışının Mecelle’de benimsenmemiş olduğunu gözden kaçırmamak yerinde olacaktır.¹⁴

Örnek olarak verilen bu birkaç madde hükmü bile, Osmanlı’da geçmişi Kербela olayına dek uzanan ve su kaynakları kadimden beri kıt olan Ortadoğu’da suya verilen değeri yansıtır. Su öyle değerli bir varlıktır ki, hiç kimsenin malı olamaz; ancak, insanlığın ortak varlığıdır. Bir başka anlatımla, modern dönemin uluslararası toplumunun 1970’lerde vardığı “*insanlığın ortak kalıtı*” gibi soyut, evrensel ve neredeyse ütöpik bir anlayışı Osmanlı’nın su bakımından 19. yüzyılda anlamış ve günlük yaşamının her aşamasında, örneğin sebiller, çeşmeler, su yolları, kanalları gibi hayır için yapılar inşa etmek yoluyla uygulamıştır. Üstelik Mecelle, Osmanlı İmparatorluğu’nun sona ermesi ve yerine yeni devletler kurulmasından sonra bağımsız olan Lübnan, Filistin, Suriye ve Suudi Arabistan gibi devletlerde de uygulanmaya devam etmiştir. İçerdiği temel anlayışın günümüzde dahi bazı ulusal yasalarda yer aldığı ileri sürülebilir.

Günümüzde uygulanan hukuk kuralları bakımından ilkin, Anayasa’nın doğal zenginlikler ve kaynakların Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğunu amir olan “*doğal servetler ve kaynakların aranması ve işletilmesi*” başlıklı 168. maddesini anımsamak yerinde olacaktır. Öte yandan Medeni Kanunumuz uyarınca, kişiler sahip oldukları taşınmaz içinde bulunan su kaynağı üzerinde, mülkiyet hakkına bağlı olarak sahip olabilmekte, bu hak tapu siciline kaydolunabilmektedir. Ancak, su üzerindeki hak araziden bağımsız biçimde edinilememekte ve devredilememektedir. Yeraltı suları ise kamuya aittir (m. 756). Ayrıca, yine Medeni Kanun’un taşınmaz mülkiyetine ilişkin hükümleri arasında, doğal olarak akan kaynak suları üzerinde taşınmaz mülkiyetine bağlı olarak bu akışa katlanmak zorunluluğu getirilmekte; komşulardan hiçbirinin bu su akışını diğerinin zararına değiştiremeyeceği ve üstteki arazi malikinin, alt taraftaki taşınmaza gerekli olan suyu, ancak kendi taşınmazı için zorunlu olduğu ölçüde kullanabileceği kuralı yer almaktadır (m. 742).

(Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye), metni kontrol eden ve lûgatçeyi hazırlayan Ali Himmet BERKİ (Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, 1959)).

¹⁴ Prof. Dr. Ö., Uluatam, Damlaya Damlaya ... (Ortadoğu’nun Su Sorunu), s. 145-153 (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998). Mecelle’nin anılan maddesinde özgün metinde “su, ot ve ateş gibi mübahdır. İnsanlar bunda ortaktır” denmektedir.

Özetle, Türk hukuk sisteminde, su kaynakları üzerinde kişilerin sahip olduğu hak, hep mülkiyet hakkıyla birlikte, onun bir parçası olarak düşünülmüştür. Oysa Mecelle'nin yazım biçimi, yukarıda da belirtildiği gibi, su kaynaklarının daha çok insanlığın ortak değeri olarak algılandığı izlenimi vermektedir. Bu temel anlayış, günümüzde uluslararası hukukta yeri bulunan "*insanlığın ortak kalıtı*" anlayışından da farklıdır.

İnsanlığın ortak kalıtı kavramı uluslararası düzlemde, ilk olarak III. Deniz Hukuku Konferansı sırasında Malta'nın Konferanstaki temsilcisi Büyükelçi Arvid Pardo tarafından sözlü olarak dile getirilmiş bir kavramdır. Bu kavram her ne kadar uluslararası deniz hukuku bağlamında ortaya atıldıysa da, ilk kez uzay hukuku alanındaki bir uluslararası antlaşmada yer alarak, devletleri bağlayıcı olmuştur.

III. Deniz Hukuku Konferansı görüşmeleri ise, ancak 1982 yılında Jamaika'nın Montego Körfezi'nde imzaya açılan BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'yle sonuçlanmıştır. BM Deniz Hukuku Sözleşmesi taslağı üzerinde on yıla yakın süren görüşmeler sürerken, insanlığın ortak kalıtı kavramının başka bir antlaşmaya taşındığı ve yazılı hale getirilerek bağlayıcılık kazandığı görülmüştür. Bu, 1971 yılında imzaya açılan Ay ve Öteki Gök Cisimlerine ilişkin sözleşmedir. Mecelle'deki suyla ilgili hükümlerin, devletler hukukunun bu iki düzenlemesindeki "*insanlığın ortak kalıtı*" (mirası) kavramına yaklaştığı, ancak, günlük yaşamdaki uygulanışı bakımından, bunlardan daha fazla yaşayan ve uygulanan kurallar olduğu görülmektedir. Bu kavram, uluslararası düzlemde ilk ortaya atıldığında bir ütopya gibi görünmüş bile olsa, özellikle BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne yerleştirilir, kurumlaştırılırken, tüketim toplumlarının bitmeyen hırslarına yenik düşüldüğü unutulmamalıdır.¹⁵

Suyla ilgili olarak ülkemizde yürürlükteki hukuk düzenlemeleri gözden geçirilirken unutulmaması gereken bir düzenleme de Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki 18

¹⁵ BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde, dünyanın açık denizlerinin altında yer alan deniz tabanı "*insanlığın ortak kalıtı*" olarak kabul edilmiştir. Ancak, burada gezer biçimdeki mangan ve bakır yumrularının, bu kaynağa ilk ulaşabilen devletlerce (Öncü Yatırımcılar) işlenmesi, ancak geri kalan kısmının da kurulacak ortak bir Şirket (Enterprise) tarafından işlenerek, elde edilecek gelirin paylaşılması olarak özetleyebileceğimiz bir yapı Sözleşme'yle düzenlenmiştir. Sözleşme'nin kabul edildiği diplomatik konferansta ABD'yi temsil eden büyükelçi, bu hükümler dolayısıyla, Sözleşme'nin komünist bir anlayışla yapıldığından söz ederek kınamıştır. ABD, anılan Sözleşme'ye uzun süre uzak durmuştur.

Aralık 1953 tarih ve 6200 sayılı Yasa'dır. Anılan yasayla, Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı bir tüzel kişi olarak kurulmuş olan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ), ülkemizdeki yerüstü ve yeraltı sularının zararlarını önlemek ve bunlardan çeşitli yönden yararlanmak amacıyla kurulmuştur. Bu kurum oluşturulurken akıldaki ilk hedeflerden birinin, ülkemizde taşkınlar ya da sel, kuraklık gibi afetlere neden olan su kaynaklarının denetim altına alınması olduğu anlaşılmaktadır (6200 s.Y. m. 2). Kontrol altına alınması ve önlenmesi hedeflenen koşut bir başka afet de sıtma salgınlarının önlenmesi için, özellikle sivrisinek larvalarının bulunduğu ortamlar olan durağan su kaynaklarının denetim altına alınması olduğu bilinmektedir (6200 s.Y.'nin 2. maddesinin c bendinde, "bataklıkları kurutmak" DSİ'nin görevleri arasında sayılmaktadır). Bu kurumdan beklenen bir başka hizmet de tarımda kullanılacak su kaynaklarını işlemek, düzenlemek, tarım alanlarına barajlar, kanallar, sulama tesisleri yoluyla ulaştırmaktır. Özetle amaç, hep kamusal yararadır.

Ülkemizdeki Hukuk Kuralları İle Uygulamanın Karşılaştırılması

Burada ilkin, son günlerde sıklıkla gündeme geldiği görülen ve DSİ'nin bir kısım yetkileriyle bağlantılı görülen bazı hatalı uygulamalara değinilmelidir. DSİ kendisinden beklenen hizmetlerin çok önemli bir bölümünü uzun yıllardır başarıyla yürütmektedir. Ancak, özellikle son yıllarda, su kaynaklarımızın günümüzün doğal kaynakların kullanımı konusunda değişen anlayışlara uygunluğunun tartışmalı olduğu ortaya çıkmaktadır. Sulak alanlar, tıpkı ormanlar gibi, kıyılar gibi, kendine özgü flora ve faunasıyla çok değerli yaşama ortamlarıdır. Özellikle buraldaki sığ suların, bu sularda yaşayan yeşil bitkilerin ürettiği oksijen dolayısıyla yerkürenin akciğeri olduğu kabul edilmektedir. Ekolojik açıdan çok değerli olan bu tür su barındıran tüm alanlar, DSİ'nin kurutmak görevi içinde yorumlanmış ve yok edilmiştir. 6200 sayılı yasada, "bataklık" kavramının tanımlanmadığı, hangi doğal alanların bu kavramın kapsamına girdiği betimlenmemektedir. Bu tür doğal alanlardan, hangi koşulları taşıyanların kurutulması gerekeceğine ilişkin ayrıntılar belirlenmemiştir. Böylece kaleme alınmış olan DSİ'nin kuruluş yasası, uygulamada mevsimsel ya da dönemsel bile olsa, su barındıran tüm alanların bataklık kabul edilmesi ve kurutulması sonucunu yaratmıştır.

Günümüzde, Amik Gölünün kurutulmasıyla yaratılmış alanın, Beyşehir Gölünün yitmekte olan sularının böyle yanlış uygulamaların kurbanı olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁶

Benzeri bir yanlış uygulamanın da, yaratabileceği uzun dönemli sonuçların düşünülmezsizin akarsularımızın akışının ya da yönünün tarım alanlarının sulanması amacıyla değiştirilmesi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷

Bir başka yanlış uygulamanın ise, Yeşilirmak ve Kızılırmak havzalarında kurulmasına izin verilen ve ürettikleri atıkların akarsuya karışmasının önlenmesi için gereken denetimleri yapılmayan sanayi tesisleri olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁸ Böylece günümüzde, Karadeniz bölgesinin bu iki çok değerli nehir havzasının de ölmekte olduğu düşünülmektedir.

Benzeri bir başka yanlış uygulamanın, Kuzey Ege Havzasındaki Kınık Ovası'nın kanaletler yoluyla sulanmasını sağlamak üzere yapımı planlanmış olan Yortanlı ve Çaltıkoru Barajlarında yapılmaktadır. Yortanlı Barajı, 1985 yılında planlanmıştır; 18 304 hektarlık Kınık Ovası'nın yüzde 43'ü olan 7793 hektar tarım arazisinin sulanması için, toprak dolgu tipinde olacak ve 117.50 metre yüksekliğe ulaşacaktır. Barajın tamamlanmasının yaratacağı olumsuz etkilerden biri, 67.3 hektar tarıma elverişli alanın su altında kalacak oluşudur. İkinci olumsuzluk ise, Allionoi antik kentinin baraj göleti altında kalacak olmasıdır.¹⁹ Baraj inşaatı bakımından yerli ve yabancı arkeologlar ile çevrecilerin yönelttiği en ciddi eleştiri, yaşam süresi sınırlı olan böyle bir baraj için yer seçilirken hiçbir tarihsel ya da arkeolojik araştırmanın yapılmamış olmasıdır. Helenistik dönemde bölgedeki termal su kaynağının sağaltım amaçlı kullanılması için kurulan antik Allionoi sağlık yurdu, yaşam ve hizmet süresi sınırlı bir baraj dolayısıyla, iki bin yaşında sular altına gömüle-

¹⁶ Halil Uslu, "Suyu çalınan Beyşehir ölüyor", *Milliyet Gazetesi*, 28 Ekim 2006, s. 5, sü. 6-8.

¹⁷ Olcay Akdeniz, "Muğla Valiliği Bafa Gölü'nde koliform miktarı fazla; DSİ, balık ve karides ölümleri mevsimsel dedi; 'Kirlilik' sahihsiz kaldı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ekim 2006, s. 20, sü. 2-8; Serhat Oğuz, "Bafa Çölü!", *Milliyet Gazetesi*, 24 Ekim 2006, s. 14, sü. 1-8.

¹⁸ Mehmet Altan, "Kızılırmak ne oldu?", *Sabah Gazetesi*, 8 Ekim 2006 Pazar, s. 3, sü. 1-5; Kayseri AA, "Kızılırmak'tan ölüm akıyor", *Milliyet Gazetesi*, 28 Ekim 2006, s. 5., sü. 2.

¹⁹ Ahmet Yaraş, "Yortanlı (Bergama) Baraj Havzasındaki Tarihsel Miras", *Zeugma Yalnız Değil! Türkiye'de Barajlar ve Kültürel Miras*, 109-114 (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayını, İstanbul 2000); "Allionoi -Bergama Yortanlı Barajı", www.allionoi.org/main/tr/baraja... internet adresi.

cektir. Böyle bir uygulama da, DSİ'nin işlevinin gözden geçirilmesini gerekli kılan bir neden olarak değerlendirilmektedir.

Son olarak, yine son günlerde basında yayımlanan ve bir biçimde su kaynaklarıyla bağlantılı görünen haberlere bakılmalıdır. Kendisiyle görüşülen bir çevre gönüllüsünün verdiği bilgiye dayanılarak kaleme alınmış bir günlük gazete haberindeki şu verilere dikkat çekmekte yarar görülmektedir:²⁰

- Akdeniz'de yağış miktarında son on yılda yüzde yirmi oranında bir azalma görülmektedir;

- Yerküre 0.7 derecelik bir ısınmanın etkisine girmiştir. Bu küçücük artışın bile yerküre üzerinde olumsuz etkisinin olacağı belirtilmektedir.

Ülkemizde ise:

- Konya Havzası'nda göllerin kuruduğu, Akşehir Gölü'nün yok olduğu;

- Amik Gölü'nü kuruttuğumuz, ama Amik Ovası'nı yönetmede başarılı olmadığımız;

- Türkiye'nin çölleşmekte olduğu; zaten az olan su kaynaklarımızın ise akılcı yönetilmediği;

- Her yıl yedi milyon insanın susuzluk nedeniyle öldüğü;

- İç Anadolu'nun ise giderek Afrika'ya benzeyeceği görüşü ileri sürülmüştür.

Yine aynı yazıda, dünyanın su yoksulu iki ülkesi Ürdün ve İsrail'de kişi başına düşen su miktarının 200 metreküp olduğu, Türkiye'de yirmi yıl önce kişi başına dört bin metreküp su düşerken, bugün bu miktarın 1430 metreküpe düşmüş olduğu; nüfus öngörülerıyla de önümüzdeki on yıl içinde bin metreküpe düşmesinin kaçınılmaz görüldüğü; böylece, Türkiye'nin Avrupa'nın en su yoksulu ülkesi olacağı dile getirilmektedir.²¹

Aynı makalede, Dicle ve Fırat nehirlerinin ulusal önceliklerimiz açısından önemine değinildikten sonra, bu nehirler üzerinde yapılan

²⁰ Doğal Hayatı Koruma Vakfı Genel Müdürü Filiz Demirayak ile yapılan, 25 Eylül 2006 tarihli *Milliyet Gazetesi*'nde yayımlanan yazı.

²¹ Agm.

barajların bir anlamda stratejik olduğu belirtilmektedir. Çevre gönüllüsü bir tüzel kişilik olarak katıldıkları uluslararası toplantılarda Irak delegasyonunun “*Türkiye bizi açılığa mahkûm ediyor*” diyerek lobi yapmaktan, benzeri biçimde Suriyelilerin de şikayetçi olmaktan kaçınmadıklarına, bu tür bir lobi etkinliği karşılığında ise, ülkemizin diplomatik ajanlarınca temsil edilmediği ve savunulmadığına da işaret edilmektedir.

Komşuluk ilişkilerimizi dostça yürütmek zorunda olduğumuz komşularımız, dayanak olarak kullanabilecekleri haklı nedenler yokken böylesi savları ileri sürebilmektedir. Bireysel açıdan “*su hakkı*” diye bir kavramın varlığı kabul edildikten sonra, zaten karmaşık bir ilişkiler ağının sürdüğü Ortadoğu’da komşu ülkelerin birbirlerine karşı ne tür savlar ileri süreceklere ve uluslararası ilişkilerde bu tür dayanaksız istemlerin lobicilik çalışmaları sonucunda çözülmesi güç sorunlara yol açtığı unutulmaması gerekmektedir.

III. Sonuç

Açıklanan veriler ışığında, uluslararası boyutta bireysel bir “*su hakkı*”nın varlığının kabul edilmesine yol açacak bir kararın kabul edilmesi, ya da insan hakları forumunda böylesi bir gelişmeye olanak tanıyacak herhangi bir işlemin yapılmasından yana bir tutum izlenmesinin yerinde olup olmayacağı düşünülmelidir.

Günümüzde kamusal açıdan su kaynaklarının, yeri ve öneminin değiştiği sonucuna varılmaktadır. Bu değişme, iklim değişikliğinin bir uzantısıdır. İkinci bir değişken de, özellikle Ortadoğu’daki siyasal ilişkiler ve yapılanmadır. Su kaynakları, giderek tıpkı petrol ya da doğal gaza benzer biçimde daha stratejik bir nitelik kazanmaktadır. İklimdeki değişikliğe bağlı olarak giderek kıtlaşan ve değeri yükselen suyun, petrolden zengin bazı ülkelerde, benzinden daha değerli, benzine oranla daha pahalı olduğu gözlenmektedir. Su konusundaki ulusal siyasalarımızı bu değişen koşullar göz önünde tutularak, daha sağlıklı ve bilinçli biçimde oluşturmamız, izlememiz ve savunmamız zorunlu hale gelmektedir.